ENDES MIHÁLY

A Tokaj - Zempléni-hegyvidék emlősfaunájáról

A címben szereplő terület az Észak-Magyarországi-Középhegység egyik mezorégiója. Ennek kistájai között már sok vonásában alföldies jellegű hordalékkúp-síkság, valamint patakárterek és dombság, medencedombság, s alacsony középhegység egyaránt található. Ide soroltam az Észak-Magyarországi-Medencék Szerencsköz elnevezésű középtáját is, amelynek északi- hegylábfelszíni - fele geológiailag és geomorfológiailag is sokkal inkább ide sorolható. Ugyanakkor más, döntő fontosságú ökológiai faktorok (szintkülönbségek, talajviszonyok, klíma, vegetáció) vizsgálatakor kiderült, hogy a délebbre fekvő kistájak, így a Tokaji-hegy, a Szerencsi-dombság, a Hegyalja, valamint a Szerencsköz Tolcsva, illetve Hernádcéce vonalától délre eső része más elbírálást igényelnek. A löszök és löszön képződött talajok, a mérsékelten meleg és mérsékelten száraz klíma és a Matricum flóravidék Tokajense flórajárása (amelynek megítélésem szerint túlságosan általános és heterogén volta nem alkalmas ennek a régiónak az átfogó jellemzésére) növénytakarójának számos eltérése miatt az utóbb felsorolt kistájakat, vagy - részleteket a felmérésekből kihagytam, illetőleg itt és most nem tárgyalom.

Azonban még az ilymódon elhatárolt (beszűkített) térség is tarka képet mutat: asztalsimaságú, vagy enyhén hullámos felszínű agrárkörnyezettől a patak menti vizes-jellegű élőhelyeken át a meredek hegyoldalak zárt erdőjéig. Ezek pedig jó néhány, egymástól (olykor nagyon sok mindenben) elütő tényezőt jelentenek. Egy körülményre azonban külön ki kell térni. Hegyvidékről (is)

lévén szó, feltételezhető lenne barlangok, vagy legalábbis nagyobb üregek megléte, amelyek a denevérek legtöbb fajának élettörténetében döntő szerepet játszanak. Ilyeneket azonban - leszámítva a Bomboly-hegyi kaolinbánya-tárókat (Mád mellett, a nem vizsgált, legdélibb Hegyalján) - nem találunk. Ezért éppen egyedülálló volta miatt felbecsülhetetlen jelentőségű a Kánya-hegyben évszázadokkal ezelőtt létesített aranybánya, a Teréz-tároló.

Ami az általános tudnivalók részleteit illeti, minden szükséges információ megtalálható az irodalomjegyzékben szereplő idevágó művekben - PÉCSI (1990), SOÓ (1964).

Terepmunkát 1957. óta végzek, eleinte - hosszú időn át - csupán alkalomszerűen, 1983. óta azonban folyamatosan. Megfigyeléseim nagyobbik hányada az északi vidékekre esik, kevesebb a déliekre és a peremterületekre, s ez a tény a jövő tennivalóit is kijelöli. Saját anyagom és az idevágó szakmunkák (amelyek száma sajnálatosan csekély) áttekintésekor megállapíthattam, hogy az egyes fajokra vonatkozó mennyiségi becslésekre csak a legritkább esetben vállalkozhatok, ezért az adatok sokkal inkább a kvalitatív jellemzést szolgálják.

Állatföldrajzi szempontból csekély számú említésre méltó megfigyelést tehettem. Ismeretes, hogy a Matricum faunakörzet Eumatricum faunajárásának kijelölése nem veszi figyelembe a botanika által elkülönített Cassovicum flórajárás (mint a Carpaticum flóratartomány része) speciális jellegét, jóllehet az emlősfauna esetében is mutatkoznak erre utaló jelek. Ezek közé sorolom az északi denevér itteni telelését (nyári jelenléte sem zárható ki), a hiúz felbukkanását, sőt szaporodását, továbbá a vaddisznók agyarának és a gímszarvaspopulációk agancsának "kárpáti" típusú alakulását. Az sem lehet kétséges, hogy az errefelé megjelenő farkasok szintén a Kárpátokból származnak, még ha ez a faj eredetileg nem is sorolható a montán elemek közé.

INSECTIVORA

Erinaceidae

Kelet-európai sün (Erinaceus concolor): egyetlen példányát a Szár-hegyen, Sátoraljaújhelytől Ny-ra észleltem. Ezt a valószínűtlennek látszó ritkaságát alátámasztani tűnik az a tény, hogy "zempléni" uhuk táplálékaként szereplő 165 zsákmányállatból csupán egy került elő, holott a faj ennek a bagolynak egyik jellegzetes, bár sehol sem tömeges prédája. (HARASZTHY).(1984.)

Talpidae

Vakondok (Talpa europaea): kisebb populációit Lászlótanyánál és Kőkapunál észleltem. A Kánya-hegyen Strix sp. köpetéből került elő egy pld.

Soricidae

Erdei cickány (Sorex araneus): Kánya-hegyen egy pld., Abaújszántón Tyto alba köpetben gyakori. Ugyancsak köpetből, Kékeden és Hejcén SCHMIDT (1969, 1971) mutatta ki.

Törpecickány (Sorex minutus): Abaújszántón Tyto alba köpetben kevés.

Közönséges vízicickány (Neomys fodiens): a budapesti Természettudományi Múzeum gyűjteményében található egy példány Károlyfalváról.

Miller vízicickánya (Neomys anomalus milleri): Aranka-patak (Mogyorósok) egy példány; Abaújszántón Tyto alba köpetben három példány; a budapesti Természettud. Múzeum gyűjteményében három pld. Göncről, két pld. Károlyfalváról. Mindkét utóbbi faj ismertetett példányait vizsgáltam.

Mezei cickány (Crocidura leucodon): Kövecs-dűlő (Telkibánya),egy pld.; Abaújszántón Tyto a. köpetben gyakori. Kékeden és Hejcén SCHMIDT (1969, 1971) mutatta ki.

Keleti cickány (Crocidura suaveolens): Abaújszántón Tyto a. köpetben kevés. Kékeden és Hejcén SCHMIDT (1969, 1971) mutatta ki.

CHIROPTERA

Rhinolophidae

Nagy patkósdenevér (Rhinolophus ferrumequinum): az egész vizsgált régió jellegzetes, nem gyakori faja. Nagy (kétszáz fős) populációit Tolcsván BIHARI (1990) találta. A telkibányai Kánya-hegy Teréz-tárójában kis számban telel, de a zavarás miatt évekre kimarad, s száma is fogy.

Kis patkósdenevér (Rhinolophus hipposideros): A Kőkapui üdülőben kisebb szaporodási közösséget találtam, Vágáshután egyet. BIHARI (1990) Füzérkajatán négy példányát észlelte. A Teréz-táró jellegzetes telelője és kis számú átnyaralója.

Vespertilionidae

Közönséges denevér (Myotis myotis): számos helyen él épületekben, zömmel kis, ritkán közepes méretű állományokban. Előfordulásai: Füzér, Füzérradvány, Regéc, Telkibánya. BIHARI (1990) Filkeházán nyolcvanas, Pusztafalun ötvenes állományt talált. A Teréz-táró jellegzetes, leggyakoribb telelő faja.

Hegyesorrú denevér (Myotis blythi oxygnathus): az egész vidék jellegzetes, zömmel gyakori faja. Nagyobb állományait BIHARI (1990) Fonyon (60), Füzérkajatán (50), Károlyfalván (100), Pányokon (50), Rudabányácskán (100), Telkibányán (50) találta. A Teréz-táró szórványos, kisszámú telelője.

Nagyfülű denevér (Myotis bechsteini): egy telelő példányt észleltem a Teréz-táróban 1983. okt. 29-én és nov. 16-án. Az állatról in situ színes felvételt készítettem.

Brandt denevére (Myotis brandti): egy telelő hím példányt figyeltem meg 1989. okt. 1-én és nov. 18-án a Teréz-táróban. Erről is fotó készült.

5. kép. Brandt denevére (Myotis Brandti). Fotó: Endes M.

6. kép. Pisze denever (Barbastella barbastellus). Fotó: Endes M.

Tavi denevér (Myotis dasycneme): egy telelő hímet észleltem a Teréz-tárában. Ez a példány a bodrogközi, erős populációból is származhatott.

Vízi denevér (Myotis daubentoni): egy nőstény telelt át a Teréz-tárában.

Hosszúfülű denevér (Plecotus auritus): egyetlen alkalommal találtam példányát átteleléskor a Teréz-tárában. Szaporodását sem a közelebbi, sem a távolabbi vidéken nem észleltem.

Szürke hosszúfülű denevér (Plecotus austriacus): a vidék jellegzetes, ám sehol sem nagyszámú faja, állományai öt és húsz példány között ingadoznak. A Teréz-tárában egyetlen állatot találtam telelve, az előző fajjal együtt.

Pisze denevér (Barbastella barbastellus): a Kánya-hegy sziklafalának résében találtam egy példányt okt. 1-én, tehát még nem telelési időben. Sihari Z. (in verb.) 1991. szeptemberében Kőkapun fogta.

Kései denevér (Eptesicus serotinus): szórványosan, kis létszámban fordul elő. Vizsolyból SCHMIDT-TOPÁL (1971), Fonyról és Pusztafaluról BIHARI (1990) mutatta ki jelenlétét. Itteni szaporodásáról egy Telkibányán talált, elpusztult juv. pld. tanúskodik, ám ekkor ott élő állat nem került elő.

Északi denevér (Eptesicus nilssoni): a Teréz-tárában figyelte meg telelő példányát 1989. márc. 24-én BIHARI (1990).

Korai denevér (Nyctalus noctula): egyetlen adata egy semiad. példány Kőkapun, 1987. júliusában.

LAGOMORPHA

Leporidae

Mezei nyúl (Lepus europaeus): Vágáshután észleltem egy példányt. HARASZTHY (1984) három uhufészeknél gyűjtött táplálékmaradványból is kimutatta egy, vagy több állat zsákmányul esését. Dudás M. (in verb.) a 80-as években egyet látott a Tekeres-völgyben.

RODENTIA

Sciuridae

Mókus (Sciurus vulgaris): erdőkben, erdőszéli parkokban, kertekben mindenütt előfordul. A vörös színváltozatot gyakoribbnak találtam.

Ürge (Citellus citellus): a Nagy-Hrabó alatti dombsági réten tizenötös populációját találtam. Dr. Varga Z. (in verb.) Arka mellett észlelte.

Gliridae

Erdei pele (Dryomys nitedula): Vágáshután egy példányt házimacska fogott el (Kányási I.-né in verb.)

Nagy pele (Glis glis): gyakori faj; nemritkán emberi építményekben telepedik meg.

Mogyorós pele (Muscardinus avellanarius): Sátoraljaújhely mellett és Csereptón került elő. Valószínűleg jóval gyakoribb, bár HARASZTHY (1984) "zempléni" uhuköpetekben 165 zsákmányállat között csak egyet talált.

Muridae

Törpe egér (Micromys minutus): a Kánya-hegyen gyakori; Abaújszántón Tyto a. köpetből több példány előkerült. SCHMIDT (1969, 1971) Kékeden és Hejcén mutatta ki.

Sárganyakú erdei egér (Apodemus flavicollis): főként a terület északi részein elterjedt, gyakori faj.

Erdei egér (Apodemus sylvaticus): a Szár-hegyen és Abaújszántón került elő több példány bagolyköpetekből.

Kis erdei egér (Apodemus microps): az előző fajnál írottak erre is érvényesek. Feltehetően nyílt, főként agrárterületekről származhattak Tyto a. és Asio sp. zsákmányaként.

Pirókegér (Apodemus agrarius): elterjedt, gyakori faj.

Vándorpatkány (Rattus norvegicus): lakott területeken észleltem sokfelé.

Güzüegér (Mus musculus spicilegus): szélesen elterjedt, gyakori faj.

Cricetidae

Hörcsög (Cricetus cricetus): Tolcsva mellett gyakori. SCHMIDT (1969) Boldogkőváralján mutatta ki, HARASZTHY (1984) "zempléni" uhuköpetekben szintén gyakorinak találta.

Arvicolidae

Erdei pocok (Clethrionomys glareolus): elterjedt, gyakori faj. A Kánya-hegyen Strix sp. köpetében csak ezt a fajt találtam. Meglepő, hogy uhu táplálékaként nem mutatták ki.

Pézsmapocok (Ondatra zibethicus): Tolcsván észleltem egy példányt, amely lehetséges, hogy a Bodrogközből került ide.

Kószapocok (Arvicola terrestris): a "Zemplén" területén HARASZTHY (1984) mutatta ki uhuköpetből (71 zsákmányállatból öt tartozott ehhez a fajhoz). Magam nem észleltem eddig.

Mezei pocok (Microtus arvalis): agrárterületeken gyakori, de behúzódik a zártabb, fás vegetációjú biotópokba is, sőt Kőkapun száraz égerlápról került elő. Tyto a., Strix sp. és Asio sp. táplálékában egyaránt szerepel. Alacsony hegyek oldalában is előfordul.

Földi pocok (Microtus subterraneus): számos helyen találtam kisebb populációit, még alacsony hegyekben is. Lelőhelyei: Szár-hegy, Gordon-bérc, Kánya-hegy, Kéked, Boldogkőváralja. SCHMIDT (1971) Hejcén mutatta ki.

CARNIVORA

Canidae

Farkas (Canis lupus): Háromhután lőttek egy példányt 1983-ban. DEMETER (1984).

Róka (Vulpes vulpes): szélesen elterjedt, gyakori faj. Még az erdős hegycsúcsokon is rendszeres jelenség.

Mustelidae

Borz (Meles meles): egyetlen példányát a Kánya-hegyen észleltem. Minden bizonnyal gyakoribb faj.

Hermelin (Mustela erminea): a Zempléni Tájvédelmi Körzet területén SZEMES - SIMKÓ (1983) említik előfordulását. Magam nem észleltem.

Menyét (Mustela nivalis): Vilyvitány mellett figyeltem meg egy példányát. HARASZTHY (1984) uhuköpetből mutatta ki a "Zemplén" területén.

Görény (Mustela putorius): SZEMES - SIMKÓ (1983) jelzik a Zempléni Tájvédelmi Körzetből. A szomszédos kistájakon gyakori, de kutatóterületemen eddig nem észleltem.

Nyuszt (Martes martes): szélesen elterjedt, jellegzetes faj, főként az erdős vidékeken.

Nyest (Martes foina): Bodó-réten és Füzéren állapítottam meg jelenlétét.

Felidae

Vadmacska (Felis silvestris): eddig csupán a Kánya-hegyen észleltem.

Hiúz (Felis lynx): Háromhután 1981-ben lőttek egy példányt. DEMETER (1984). Állítólag kölykes alom is előkerült. LEHOTAY (1986).

ARTIODACTYLA

Suidae

Vaddisznó (Sus scrofa): elterjedt, gyakori faj.

Cervidae

Gímszarvas (Cervus elaphus): elterjedt, gyakori faj. Agancsállása a vidéken úgynevezett "kárpáti" típusú.

Őz (Capreolus capreolus): az előző fajnál ritkábbnak találtam, de sokfelé előfordul.

Bovidae

Muflon (Ovis ammon musimon): megfigyeléseim szerint a Kánya-hegyen és a Köves-hegyen rendszeres. Számos egyéb helyen is jelen van: BARTUCZ (1984). Dr. Varga Z. (in verb.) szerint főleg a hársas törmelékes sziklaerdőt járják.

IRODALOM

BARTUCZ, F. 1984. A tájvédelmi körzet vadállománya. In: SZEREMLEY, Sz. (szerk.) Zempléni Tájvédelmi Körzet: 43-45. OKTH. Észak-Magyarországi Felügyelősége, Miskolc, pp. 64

BIHARI, Z. 1990. Adatok a Zempléni-hegység épületlakó denevéreinek felméréséhez. Calandrella, IV/1: 75-82.

BIHARI, Z. 1990. Északi denevér (Eptesicus nilssoni) a Zempléni-hegységben. Calandrella, IV/1: 86.

DEMETER, A. 1984. Recent records of rare or non-resident large carnivores in Hungary. Vertebrata Hungarica, XXII: 65-71.

ENDES, M. 1990. Ritkább denevérfajok a Zempléni-hegységben. Calandrella, IV/1: 86.

ENDES, M. 1990. Javaslat a Kánya-hegyi (Telkibánya, Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Teréz-táró természetvédelmi területté nyilvánítására. Kézirat.

HARASZTHY, L. 1984. Adatok az uhu (Bubo bubo) magyarországi táplálkozásviszonyainak ismeretéhez. Puszta, 2/11: 53-59.

LEHOTAY, H. Gy. 1986. Helyzetjelentés hiúz-ügyben. Búvár, XLI., 6: 34-35.

MÉSZÁROS, F. 1971. Vizsgálatok a hazai denevérek élősködő fonálférgein (Nematoda). Állattani Közlemények, LVIII., 1-4: 78-86.

PÉCSI, M. (szerk.) 1990. Magyarország kistájainak katasztere I-II. MTA. Földrajztud. Kutatóint. Kiadv. Budapest, pp. 1023.

SCHMIDT, E. 1969. Adatok egyes kisemlősfajok elterjedéséhez Magyarországon. Vertebrata Hungarica, XI., 1-2: 137-153.

SCHMIDT, E. - SIPOS, Gy. 1971. Kleinsäugerfaunistische Angaben aus dem Hernad-becken auf Grund der Gewölluntersuchungen der Schleiereulen /Tyto alba (Scop.)/. Tisia, VI., 1970-71.: 101-108.

SCHMIDT, E. - TOPÁL, Gy. 1971. Denevérmaradványok magyarországi bagolyköpetekből. Vertebrata Hungarica, XII: 93-102.

SOÓ, R. 1964. A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve I. Akad. Kiad. Budapest, pp. 589.

SZEMES, I. - SIMKÓ, J. 1983. A Zempléni tájvédelmi Körzet. Búvár, XXXVIII., 11: 483-485.